

UŠENIČNIKOVO RAZUMEVANJE UMETNOSTI – LITERATURE

Osnovni kriterij, ki ga uporablja A. Ušeničnik, ko presoja umetniška dela, je krščanska lestvica vrednot. Njegova literarna kritika je versko-moralna, prežeta je z apologijo krščanske vere v Boga razodetja in krščanske lestvice vrednot. Na umetnino torej ne smemo gledati samo s formalnega stališča. Umetnik »ni niti notranje niti vnanje absolutno svoboden«. Krščanski umetnik se mora ravnati po normah nrvnosti in dogme. Resnični krščanski umetnik je »dopolnjenje umetniškega lika«. – Ušeničnik je vsekakor preveč ozko ocenjeval literaturo kot krščanski filozof, apologet krščanstva v duhu katoliškega radikalizma ali intergrizma, čeprav so njegove misli dragocene za razjasnitev pojmov na področju literarne kritike.

The basic criterion that A. Ušeničnik uses for judging of artistic works is the Christian hierarchy of values. His literary criticism was of a religious and moral character and infused with Christian apologetics of faith in God of Revelation and the Christian hierarchy of values. Thus, one cannot regard art only from a formal viewpoint. The artist is "neither inwardly nor outwardly totally free." The Christian artist must behave according to the norms of morality and dogma. The true Christian artist is "the complement of the artistic subject." – Ušeničnik, of course, too narrowly evaluated literature as a Christian philosopher, a Christian apologist in the spirit of Catholic radicalism and integrism, although his ideas are valuable as an illumination of concepts in the field of literary criticism.

Ob stoletnici rojstva Aleša Ušeničnika je Janez Janžekovič zapisal o njem: »Aleš Ušeničnik (1868–1952) spada med naše največje može. Bolj ko se oddaljujemo od njega, večji postaja, bolj se dviga nad svoje sodobnike.«¹ Potem pa še okarakterizira njegovo delo takole: »Ušeničnik je bil kerub, ki je z ognjenim mečem ljubosumno stražil vrt krščanskih verskih in nrvnih resnic.«² Ta ocena velja še posebej zanj, kolikor je nastopal kot literarni kritik, čeprav je sam o sebi izjavil, da ni »umetniški kritik«: »Jaz nisem ne umetnik, ne umetniški kritik, temveč – 'nos turba sumus', jaz sem izmed tistih, ki ne cenijo umetnin bolj formalno, dasi je umetnik res umetnik predvsem kot oblikovalec, cenijo jih marveč po celotnem vtisu, ki ga nanje dela kaka umetnina. V umetnini je pa seveda tudi snov, zato dela tisti vtis oblikovana snov, tisti 'kaj', ki ga je in kakor ga je umetniško oblikoval umetnik. To torej tudi ni zgolj 'snovno' presojanje, ampak vprav presojanje celotne umetnine.«³ F. Zdravec pravi o Ušeničnikovi kritiki: »K Mahničevi tezi, da krščanska umetnost človeka umirja, je dodal novo. Človeška narava je disharmonična in če umetnik izhaja iz nje, nastane besedilo, ki pelje vstran od 'presrečne harmonije' k čutnosti. Umetnina zato ni prava in popolna, če ni krščanska, če ne ustvarja harmonije.«⁴ Takšno je pač bilo Ušeničnikovo radikalno katoliško, integristično katoliško stališče, čeprav je svoja stališča, ki jih je nekoč zagovarjal, v poznejših letih v marsičem ublažil in priznal, da je bil včasih

¹ J. JANŽEKOVIČ, *Izbrani spisi, III* (Celje: Mohorjeva družba, 1977), 236.

² Prav tam.

³ A. UŠENIČNIK, *Izbrani spisi, VI* (Ljubljana: Jugoslovanska založba, 1940), 252.

⁴ F. ZADRAVEC, *Zgodovina slovenskega slovstva 5* (Maribor: Obzorja, 1970), 33.

»pretrd« v izrazih.⁵

Nedvomno lahko rečemo, da je bil Ušeničnik tudi kot kritik izredno močan duh, saj ga kljub nasprotnim pogledom ponovno omenjajo slovstvene zgodovine. Tine Debeljak npr. pravi o Ušeničniku: »Dejstva so šla preko njega in on jih je z molkom priznal.«⁶ Svojo razpravo o njem pa sklene: »Aleš Ušeničnik je najmočnejši slovenski kritik.«⁷

Zanimivo je, da so po osvoboditvi, v času socrealizma pri nas nekateri literarni kritiki zagovarjali presojanje umetnin s stališča svetovnega nazora kot edino pravilno in so se tako približali Ušeničnikovemu stališču, čeprav seveda niso priznavali nobenega drugega nazora kakor le marksizem. Integrizmi se pač nekje stikajo, čeprav so na videz še tako oddaljeni drug od drugega.

Po teh uvodnih mislih se lahko nekoliko ustavimo ob nekaterih značilnostih Ušeničnikovih pogledov na umetnost že zaradi velikega vpliva, ki ga je imel ta mislec v svojem času na kulturno življenje v Sloveniji nasploh. Prav tako pa je res, da je nekaterim njegovim spoznanjem težko nasprotovati in da jih je mogoče tudi danes sprejeti, čeprav seveda ne v tisti radikalni obliki, kakor jih je večkrat zagovarjal, posebej še kot »ideolog Katoliške akcije«.

Načela Ušeničnikove literarne kritike

Osnovni kriterij, ki ga Ušeničnik uporablja, ko presoja umetniška dela, je krščanska lestvica vrednot. V Bogu utemeljena etika je zato odločilnega pomena za spoznanje in priznanje vrednosti vsake umetnine. Njegova literarna kritika je versko-moralna, prežeta z apologijo krščanske vere v Boga razodetja in krščanskih vrednot, ki se morajo uveljavljati v človekovem zasebnem in javnem življenju. Nehote je tako večkrat še radikalnejši kakor Mahnič, čeprav se z njim nikakor ni popolnoma ujemal, kar zadeva upoštevanje umetniške oblike pri presojanju umetnine, ki jo je Mahnič zanemarjal, in pretiravanje v presojanju svetovnonazorskih pogledov umetnikov, ki jih je s svojo logiko razbral iz njihovih umetnin. Vsekakor pravi Ušeničnik o Mahničevem delu, da je tudi »kakor vihra, ki izčisti ozračje in oplodi polja, a marsikaj tudi v tla potepta, kar bi moglo kliti in živeti«.⁸

Ušeničnik zavrača predvsem »estetični formalizem kot zmoto«: »Umetnine moramo torej res gledati predvsem s formalnega stališča, a ne samo s tega stališča.«⁹ Po njegovem je treba umetnine presojati tudi z »občečloveškega stališča«. »Z občečloveškega stališča pa tvorijo vrednote neko hierarhijo in nobenega dvoma ne more biti, da so najvišje teh vrednot religiozne, za njimi etične in da se šele potem vrste vse druge, med njimi estetične in za vsemi hedonične ... Naj si bo torej umetnina, ki predstavlja nenravne vrednote v lepi obliki, prava umetnina ali ne, tista umetnina vsekako ni, ki bi se ji človek smel s svojo dušo popolnoma predati.«¹⁰ Iz

⁵ Prim. A. UŠENIČNIK, *Izbrani spisi, I* (Ljubljana: Jugoslovanska založba, 1939), 6.

⁶ Nav. J. JANŽEKOVIČ, n. d., 239.

⁷ Prav tam.

⁸ Prim. A. UŠENIČNIK, *Izbrani spisi, III* (Ljubljana: Jugoslovanska založba, 1940), 134.

⁹ A. UŠENIČNIK, *Izbrani spisi, II* (Ljubljana, 1940), 279.

¹⁰ Prav tam.

tega izvaja potem sklep, da »nenravno samo po sebi ne more biti predmet umetnosti«. Še posebej pa pove glede religiozne vrednote v umetnosti, da »ni resnično, da bi nas morala vsaka umetnina neposredno spominjati na Boga«.¹¹

O umetniškem užitku pravi Ušeničnik: »Umetniški užitek mora biti čist in veder, zato mora umetnik vse izločiti, kar bi kalilo to vedrost in čistost. Lepota je v harmoniji ideje s čutno obliko. Zato se mora varovati umetnik vsega, kar moti to harmonijo.«¹² »Nenravne in protiverske elemente« more zato umetnost uporabljati predvsem kot »sence, kot kontraste, kot motive konfliktov«.¹³ Sicer pa je treba priznati, da vsekakor lahko umetnik tudi s takimi elementi pokaže svojo umetniško ustvarjalnost in lahko tudi pri takih delih govorimo o formalni lepoti, čeprav ne more iti za »popolne umotvore«.¹⁴

O kritiki zato velja: »Kritika, ki presoja tudi nraavnost in resničnost umetniških idej, je lahko še vedno umetniška, a kritika, ki presoja na umotvorih le formalno lepoto, je enostranska.«¹⁵

Takšna so načela, ki so Ušeničnika vodila pri njegovem ocenjevanju umetnin. Bil je prepričan, da je sodba, ki jo z njihovo pomočjo izreka o umetninah, estetska, kakor pravi. A kljub temu je nazadnje le nekoliko spremenil svoje mišljenje in izjavil: »Umetnine estetsko najbolj presojamo po obliki, po formi, po tem, kako, ne po tem, kaj predstavljajo. Naloga umetnika kot umetnika je torej res najprej in najbolj formalna: umetniško oblikovati.«¹⁶ Na predmet mora umetnik paziti le kot človek, ne kot umetnik. Takšno je tudi prepričanje Tomaža Akvinskega, ki pozna razliko med grehom proti zakonom umetnosti in grehom proti zakonom nraavnosti.¹⁷ Treba je vsekakor razlikovati med transcendentalno dobrim in etično dobrim, če govorimo o lepem, ne pa zamenjavati teh kategorij, kakor je storil Mahnič, pravi Ušeničnik. In v tem upravičeno zavrača Mahniča in njegove na videz povsem trdne sodbe.

Ušeničnik tedaj le ni bil »inkvizitor«, kakor sam pravi. Najbrž ga je v tem pogledu še posebej varovala njegova pesniška obdarjenost, saj je kot osmošolec odločno branil Gregorčiča pred Mahničevimi napadi in primerjal Mahniča – filozofa kragulju, ki se spusti na golobico – Gregorčiča.¹⁸ Njegova kritika je hotela biti vedno dobro premišljena, pravična in do človeka obzirna. Res pa je, da je hotel predvsem jasno in odločno braniti resničnost in lepoto svojega krščanskega nazora, pri tem pa je morda le večkrat krenil na pot, po kateri je hodil Mahnič, ali je tega celo zaradi dognanosti, kar zadeva filozofsko mišljenje, vsaj na videz po ostrini prekosal. Vendar gre v tem pogledu bolj za vtis kakor za resničnost.

Oglejmo si še nekoliko v nadrobnostih Ušeničnikove poglede.

¹¹ Prav tam, 284.

¹² Prav tam, 291.

¹³ Prav tam, 293.

¹⁴ Prav tam, 295.

¹⁵ Prav tam, 296.

¹⁶ Prav tam, 297.

¹⁷ Prim. *Summa theol.* I II, 21, 2, 2.

¹⁸ Nav. J. JANŽEKOVIČ, n. d., 236.

Umetnost in svoboda

O svobodi v umetnosti je Ušeničnik razpravljajal predvsem v odgovorih Josipu Vidmarju, ki je zagovarjal trditev, da »moralna okupiranost in nesvobodnost« postavljata meje in zato ne dopuščata elementarnega ustvarjanja. Šlo je tedaj za vprašanje, ali je resnično tvorna in plodna samo brezpogojna in absolutna svoboda in ali je potem kršijan ali katoličan sploh lahko pravi umetnik.

Ušeničnik ugotavlja, da umetnik »ni niti notranje niti vnanje absolutno svoboden«. Seveda pri tem obširno razpravlja tudi o stvareh, ki so za vsakega kritika same po sebi umevne in jih zato tudi zagovorniki tako imenovane »brezpogojne in absolutne svobode« niso nikdar zanimali. Govori namreč o umetniški inspiraciji, o značaju in sploh naravi umetnika itd. ter tako dokazuje, kako je umetnik od marsičesa notranje odvisen, nesvoboden.¹⁹ Nato pa še govori o njegovi zunanji odvisnosti, nesvobodi. Sklene pa z mislijo: »(Umetniška svoboda je) vprav v tem, da se umetnik kot umetnik pokorava zakonom. Vse, kar bi ga sililo, da bi delal proti zakonom lepote, bi bilo proti umetniški svobodi.«²⁰

Kar zadeva krščanskega umetnika, pravi Ušeničnik: »Da se krščanski umetnik po normah nraavnosti in dogme mora ravnati, to takoj odkrito priznamo, da ne bo nobenega dvoumja.«²¹ Vendar je potem le težava, kako naj bo umetnik svoboden v svojem umetniškem ustvarjanju. Podoba je, da je Ušeničniku blizu Tomaževo mnenje, češ da je estetsko ugodje ob lepoti iz sorodnosti konstitutivnih elementov lepote s svojstvenostjo naše duševnosti, ki je harmonija. Vse, kar je nemoralno pa povzroča v duši disharmonijo in je tudi samo disharmonično, se pravi, da ne more biti popolnoma lepo. Vendar se bolj oklene še drugačne misli, ki je prepričljiva, čeprav najbrž ne moremo vedno tako gledati na krščanskega ali celo katoliškega umetnika. Takole pravi Ušeničnik: »Umetniku, ki je zares krščanski, resnica in dobrota nista nekaj vnanjega, nekaj od zunaj vsiljenega, ampak nekaj notranjega, neki 'etos' njegovega duševnega življenja ... Krščanski umetnik je zvest svoji naravi, če se ravna po zakonih resnice in nraavnosti.«²² Tako seveda lahko govorimo le, če se krščanski umetnik tako rekoč identificira s krščanskimi pogledi na svet in življenje, če jih ne doživlja kot nekaj, kar ga v pravem pomenu presega, kar mu je na neki način le od zunaj dano, saj gre za razodetje in za nedoumljive skrivnosti. Sicer pa bi morali priznati, da dogme, če jih nekdo jemlje formalistično, po črki, postavljajo meje, da ne more do elementarnega ustvarjanja. Seveda je vprašanje, koliko je takšno sprejemanje dogem pristno krščansko, evangeljsko.

Omeniti je naposled še treba pedagoške norme, ki jih Ušeničnik večkrat omenja, ki pa tudi omejujejo umetnikovo svobodo. Ušeničnik namreč pravi: »Umetnina je lahko velika umetnina, a ni za vse, npr. za mladino ... Pedagog pazi, kaj ni za mladino, in ima za to ne le pravico, ampak dolžnost.«²³ Kolikor tedaj umetnik ustvarja za določeno vrsto ljudi ali npr. za cerkev, mora vsekakor upoštevati tudi pedagoške

¹⁹ Prim. A. UŠENIČNIK, *Izbrani spisi*, VI, 136 sl.

²⁰ Prav tam, 142.

²¹ Prav tam.

²² Prav tam, 147-148.

²³ Prav tam, 149.

norme. To pa seveda ne pomeni, da bi umetnine, ki bi ne bile usklajene s pedagoškimi normami, ne bile umetnine, pedagoška ocena ni umetniška ocena, pravi Ušeničnik.

Po vsem tem bi smeli reči, da je svoboda, kakršno zagovarja Ušeničnik v umetniškem ustvarjanju, le relativna, kar je seveda popolnoma razumljivo glede na njegova načela pri presojanju umetniških del, kakor smo jih že omenili. Sicer pa bo to še jasneje mogoče spoznati iz njegovih nazorov o umetnosti in morali in umetnosti in krščanstvu, ko si bomo tudi ta vidika njegovega razumevanja natančneje ogledali.

Umetnost in morala

Marsikaj je bilo že povedano o Ušeničnikovih pogledih na umetnost z moralnega stališča. Ušeničnik je temu vprašanju posvečal posebno pozornost, zato je treba o njem tudi v prikazu njegovih pogledov na umetnost posebej spregovoriti.

Ušeničnik ugotavlja načelno:

Avtonomnost umetnosti je le relativna. To se pravi: Kakor vse druge panoge človeške dejavnosti, tako ima tudi umetnost svoje zakone, ki naj se po njih ravna. Toda ta avtonomnost ni absolutna. Nas vso človeško dejavnostjo vladajo npravni zakoni in nič ni dopustno, kar je proti tem zakonom ... Tako umetnik, ki greši z umetnino proti npravnim zakonom, greši obenem tudi proti zakonom umetnosti, greši torej kot človek, a tudi kot umetnik.²⁴

To sodbo je sicer pozneje omilil, kakor smo že rekli, a kljub temu je podoba, da je nikdar ni popolnoma opustil.

Za Ušeničnika je vsekakor ostalo v veljavi, da »predmet resnične umetnosti, kar je nenravno, samo po sebi ne more biti«. Nenravno je lahko predmet umetnosti le, če je »v službi resnice in lepote«. »Samo po sebi to, kar je fizično ali npravno grdo, ne more biti predmet prave umetnosti.«²⁵ Čeprav razlikuje med umetnostjo in pravo umetnostjo, je takšna sodba vsekakor pretirana, pretirana tudi glede na druge njegove trditve, v katerih vendar priznava, da je lahko resnična umetnina tudi nekaj, kar ima za predmet nenravno, če je le estetsko oblikovano. Umetnostna kritika mora upoštevati pač le estetska merila, tako pravi zopet Ušeničnik tudi sam.²⁶ Da, še več prizna na drugem mestu: »Drugo vprašanje pa je, ali je takšna 'nenravna' umetnina sploh še umetnina? Mislim, da upravičeno odgovorimo: Umetnina, kakršna bi morala biti, ni; čista, popolna umetnina ni ...«²⁷

Izidor Cankar je o Ušeničnikovem presojanju umetnosti med drugim zapisal: »Trideset let se oznanja na Slovenskem idealistična estetika, se goji idealistična kritika. In kakšna je naša umetnostna kultura danes? (...) Zato nečemo več umetnostne negacije, ki se vsaj praktično vedno nanovo oglašča – tudi v dr. Ušeničnikovi normi.«²⁸ Šlo je pač za Ušeničnikovo versko-moralno in pedagoško kritiko umetnin, ki je po Cankarjevem prepričanju zavirala umetniško ustvarjalnost.

Ušeničnik odgovarja na te Cankarjeve misli tako, da jasno pove, za kaj mu gre v razpravah o umetnosti, kolikor jo ocenjuje z moralnega vidika. Takole pravi:

²⁴ A. UŠENIČNIK, *Izbrani spisi*, II, 282.

²⁵ Prav tam, 282–283.

²⁶ Prav tam, 288.

²⁷ Prav tam, 296.

²⁸ IZ. CANKAR, Trideset let, *Dom in svet* XXIX (1916), 330.

Nas prav za prav nič ne briga, kakšno umetniško naziranje ima umetnik. O tem se z njim pravdajmo kot estetje; kot moralni cenzorji ga pustimo, da – v mejah religioznosti in nrvnosti – svobodno misli, kar misli. Ali mu je namen umetnosti, da nas blaži, ali da nas samo vedri; ali da nam rešuje psihološke probleme, ali da nam riše kulturne slike; ali zaradi nrvne izpopolnitve, ali umetnost zaradi umetnosti – l'art pour l'art – vse to mu svobodno pustimo, če le umotvor ni v nasprotju s tem, kar je edino zares potrebno, z našo nrvnostjo in religioznostjo ... Zakaj bi od vsakega vse zahtevali? Bolje ljubka idila s preprosto miselco kot pa n. pr. dolg, a slab in pust roman o lepoti krščanske kreposti.²⁹

V zvezi s tem pojasnilom bi najbrž smeli reči, da Ušeničnik le ni bil vedno tako širokosrčen do umetnikov in da je od njih zahteval tudi tisto, o čemer pravi sedaj, da jim je dano na svobodo. Sicer pa zopet jasno pove, da umetnina ne sme biti v nasprotju z našo nrvnostjo in religioznostjo. In to je bilo tisto, kar je vedno dosledno zagovarjal in kar je večkrat postavljajal popolnoma v ospredje.

Umetnost in krščanstvo

Svoje misli o umetnosti in krščanstvu je Ušeničnik razvil v odgovoru Josipu Vidmarju, ki pravi, da gre »umetniško stremljenje za tem, izpovedati se, dati izraza lastnemu življenju, izraziti lastno naravo, živo in živečo, lastno dejansko apriorno osebnost v vsej njeni edinstveni resničnosti.«³⁰ Zato je to v nasprotju s krščanskim svetovnim nazorom in z miselnostjo, ki iz njega izhaja.

Ušeničnik najprej zavrača Vidmarjeve nazore o umetnosti in umetniškem ustvarjanju, predvsem njegovo razlago nekaterih načelnih trditev, ki jih postavlja. Nato pa dokazuje, da si krščanstvo in umetnost nikakor ne nasprotujeta. Takole pravi:

Če je res naloga umetnosti izpovedovati apriorno človekovo podobo, krščanstvo tega nikomur ne brani, tudi kristjanu – umetniku ne. Le naj izpove, kaj je v njem in kaj mu je dano, samo tega naj ne govori, da mu je vse 'od Boga' dano, da je vse 'sveto', da je sveto tudi vse življenje, – če je le v soglasju s tistim, kar mu je dano, pa naj bo to življenje svetniško ali zločinsko življenje ... Seveda če bo umetnik segel še globlje, bo prišel tudi do prvobitnosti, ki je res od Boga, do tiste apriorne podobe, ki mu jo je res zarisal Bog, in njegova umetnost bo kazala globoko in tragično disharmonijo med življenjem in idealom ... Da pa takšna apriorna podoba kot ideal ne more biti v nasprotju s krščanstvom, je vsakomu, kdor ve, kaj je krščanstvo, čisto jasno in nedvomno ... Krščanstvo je povzelo v svoje območje vse, kar je naravno resničnega, dobrega in lepega, zato tudi naravno 'religioznost' in nrvni 'etos', ki ju Vidmar veže z apriorno sodbo.³¹

Ta odgovor, ki izhaja iz trditve, da je »anima humana naturaliter christiana« in kaže tudi na postavko, da kristjan tako sprejema krščansko vero, da se tako rekoč poisti s krščanskimi nauki, je nedvomno samo s tem pogojem prepričljiv. Samo tako namreč velja, kar pove Ušeničnik:

Kot princip življenja pa tvori krščanstvo s svojimi dogmami tudi značilne osnove krščanske osebnosti ... Te dogme dajejo torej osebnosti kristjana in krščanskega umetnika neki čisto svojski 'način doživljanja', neki čisto svojski 'način dejstvanja', potemtakem glede na dejansko, konkretno življenje in dejstvanje neko čisto svojsko 'apriorno podobo'.³²

Res pa je, da ti Ušeničnikovi nazori marsikomu ne morejo biti tako jasni kakor

²⁹ A. UŠENIČNIK, *Izbrani spisi*, VI, 177.

³⁰ Nav. A. UŠENIČNIK, prav tam, 156.

³¹ Prav tam, 162.

³² Prav tam, 164.

njemu. Ušeničnik mora zaradi tega zavračati celo Mauriaca, ki je drdil, da je nevarno za katoličana, če je romanopisec.³³ Krščanstvo nikakor ni isto kakor naravna religija in naravni etos.

Ušeničnik naravnost pove v skladu s svojimi pogledi:

Da, le on (krščanski umetnik) more ločiti resnično apriorno podobo, ki je božja, od nebožjih primesi in potvar. Z vsemi umetniki vesoljnega človeštva ga pa družijo vprav ta apriornost s svojo občečloveško religioznostjo in občečloveškim etosom. Zato je krščanski umetnik, če je zares umetnik in zares krščanski umetnik, dopolnjenje umetniškega lika!³⁴

Vsekakor pa velja, da mora biti umetnik predvsem poslušen sebi, poslušen navdihu, »trenutku čudnega razvnetja«, o čemer govori O. Župančič v pogovoru z J. Vidmarjem: »Navdih je trenutek 'čudnega razvnetja', ko umetnikova notranja moč podre 'oguljeni svet', kakršnega gledamo iz dneva v dan z otopelimi očmi, in mu v tistem hipu osvetli svet z novo lučjo, z novim razporedom stvari v njem v prvobitni svežnosti in z novim koordinatnim sistemom.«³⁵ V tem je posebna religioznost umetnika, najbolj njegova religioznost, ki se seveda lahko izraža v umetnini še v povezavi s kakšno bolj izrecno obliko religioznosti, a nedvomno manj pomembno za umetniško vrednost umetnine v ožjem pomenu. Umetnik in kritik sta vedno na dokaj različnih bregovih, kajti v umetnika se je težko vživeti.

Sklepna beseda

Ob sklepu te razprave o Ušeničnikovih pogledih na umetnost, predvsem na literaturo, moramo reči, da Ušeničnika ni mogoče kratko malo enačiti z Mahničem ali celo zavzeti do njegovih pogledov na literarno umetnost povsem odklonilno stališče. V resnici drži, kar ugotavlja tudi J. Pirc: »Od Mahničevega apriornega anatema nad katerimkoli umetniškim delom, ki ne izraža resnice in dobrote po njegovem 'objektivnem' merilu, do Ušeničnikovega razlikovanja formalne in 'splošnokulturne' vrednosti umetniških del je precejšen korak in razvoj.«³⁶ Ušeničnik je znova in znova poudarjal, da je za vrednost umetniškega dela odločilna predvsem forma, da mora umetniška kritika upoštevati v prvi vrsti estetska merila.

Res pa je, da je Ušeničnik večkrat premalo upošteval razliko med vsebino in obliko pri ocenjevanju umetniških del, da je zato tudi njihovo umetniško vrednost ocenjeval predvsem z versko-moralnega vidika. Tako je bila njegova kritika pogostokrat enostranska, da, pristranska in je delovala tudi zaviralno na ustvarjalnost umetnikov, posebno tistih, ki niso hoteli veljati za nekrščanske ali nekatoliške, kakor je posebej ugotavljal Iz. Cankar. Da, pretiraval je tudi glede pomena tako imenovanih pedagoških vidikov pri ocenjevanju literarnih del.

Smeli bi reči, da je Ušeničnik le preveč ozko ocenjeval literaturo kot krščanski filozof, apologet krščanstva v duhu katoliškega radikalizma ali integrizma in se zato sploh ni mogel prav vživeti v dušo umetnika in njegovo snovanje, čeprav zopet nikakor ni želel biti »pretrd«, preozek v svojih sodbah, najmanj pa nastopati kot »inkvi-

³³ Prim. prav tam, 165.

³⁴ Prav tam, 165.

³⁵ Nav. J. VIDMAR, *Obrazi* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985), 142–143.

³⁶ J. PIRC, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov* (Ljubljana: Družina, 1986), 186.

zitor«, kakor sam pravi.

Ušeničnikove misli o umetniškem ustvarjanju in kritičnem presojanju umetnin pa so kljub vsemu dragocene in so prispevale zajeten delež k razjasnitvi pojmov na tem področju.

ZUSAMMENFASSUNG

A. Ušeničnik bewertete Kunstwerke, besonders literarische, nach der christlichen Werteskala. Infolgedessen ist seine Literaturkritik religiös-ethisch, d.h. es leiteten ihn dabei apologetische Kriterien und Werte gegenüber dem christlichen Glauben. Er lehnte die Beurteilung der Kunstwerke vom lediglich formalen Aspekt ab: »Die Kritik, die auch die Sittlichkeit und Wahrhaftigkeit künstlerischer Ideen beurteilt, kann noch immer künstlerisch sein, jedoch eine Kritik, die an Geistesschöpfungen lediglich die formale Schönheit bewertet, ist einseitig.« Der Künstler ist keinesfalls absolut, sondern lediglich relativ frei.

Trotzdem gesteht er ein, daß »die Aufgabe des Künstlers als Künstler zuallererst und vorwiegend formal ist: künstlerisch zu gestalten« Jedoch für ein Kunstwerk, das »unsittlich« ist, sagt er deutlich, es sei nicht »ein reines, vollkommenes Kunstwerk«.

Der christliche Künstler müsse sich Ušeničniks Auffassung gemäß nach den Normen der Sittlichkeit und des Dogmas richten, jedoch bedeutet ihm beides etwas Natürliches, soweit sein Aufnehmen christlicher Normen und Dogmen echt christlich sei, so daß er sich sozusagen damit identifiziere. Ein christlicher Künstler, sofern er tatsächlich ein Künstler und christlich sei, sei eine »Ergänzung der künstlerischen Figur«.

Ušeničnik berücksichtigte den Unterschied zwischen Form und Inhalt bei der Einschätzung von Kunstwerken zweifellos zu wenig und bewertete deswegen deren künstlerischen Wert auch nach gänzlich religiös-moralischen Wertmaßstäben. Seine Kritik war mehrmals einseitig oder parteilich. Infolgedessen wirkte sie sich auch hemmend auf die Kreativität der Künstler aus, besonders jener, die nicht als nicht christliche oder nicht katholische gelten wollten. In zu hohem Maße beurteilte er die Literatur und überhaupt die Kunst als lediglich christlicher Philosoph, als Apologete des christlichen Radikalismus oder Integritismus. Trotzdem sind seine Überlegungen wertvoll und trugen zweifelsohne viel zur Gedankenklärung auf dem Gebiet der Literaturkritik bei.